

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۹/۴/۲۱

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۸۹/۵/۲۴

مرجان شرفی^۱، ناصر برک‌پور^۲

گونه‌شناسی تکنیک‌های مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی شهری، بر مبنای سطوح مختلف مشارکت^۳

چکیده

نقش انکارناپذیر مردم در حل مسائل و مشکلات جامعه شهری، موضوع مشارکت شهروندان را به ضرورتی آشکار در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری تبدیل کرده است. مشارکت مردم که اکنون به عنوان یکی از ارکان اصلی فعالیت برنامه‌ریزی و مدیریت شهری شناخته می‌شود، در سطوح و درجات مختلف امکان‌پذیر است. در پایین‌ترین سطح، دخالت شهروندان در فرایند برنامه‌ریزی می‌تواند به گرفتن تصمیمات پایدارتر با اعتبار بیشتر و مبتنی بر نیازهای طیف وسیع‌تری از مردم منجر شود؛ و در بالاترین سطح، مشارکت مردمی می‌تواند سبب گسترش و تقویت مردم‌سالاری از طریق شیوه‌های مشورتی، مستقیم و صریح گردد. در زمان حاضر نگرانی اصلی برنامه‌ریزان شهری این است که با چه شیوه‌هایی می‌توان برنامه‌های مشارکتی را با موفقیت به انجام رسانید. طبقه‌بندی‌های گوناگونی از تکنیک‌های مشارکتی شهروندان در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری وجود دارد. هدف این مقاله، معرفی سطوح مشارکت، دسته‌بندی‌های گوناگون تکنیک‌های مشارکتی و معرفی آنها با بهره‌گیری از تجارب جهانی، و در انتها ارائه طبقه‌بندی ترکیبی از انواع دسته‌بندی‌های موجود است. پژوهش حاضر گستره‌ای پنج‌سطحی از مشارکت را بر مبنای تلفیق سطح‌بندی‌های موجود ارائه می‌کند. در این سطح‌بندی مشارکت در پنج سطح اطلاع‌رسانی، شنیدن نظرها و دیدگاه‌های مردم، اعمال نظریات مردم در تصمیمات، اجماع و توافق عمومی و دادن اختیار به مردم تعریف می‌گردد. در پایین‌ترین سطح این گستره صرفاً اطلاع‌رسانی انجام می‌شود و مردم از برنامه آگاه می‌گردند. در سطوح بالاتر رفته رفته میزان تأثیرگذاری شهروندان در فرایند برنامه افزایش می‌یابد، به گونه‌ای که در بالاترین سطح، برنامه‌ریزان تنها اجراکننده تصمیمات مردم خواهند بود.

کلیدواژه‌ها: مشارکت مردمی، تکنیک‌های مشارکت، سطوح مشارکت، طبقه‌بندی تکنیک‌ها.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه هنر تهران، استان تهران، شهر تهران

E-mail: Marjan.Sharafi@gmail.com

E-mail: Barakpur@yahoo.com

۲. استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه هنر تهران، استان تهران، شهر تهران

۳. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای مرجان شرفی به راهنمایی دکتر ناصر برک‌پور

در دانشگاه هنر تهران است.

مقدمه

موضوع مشارکت مردمی در سال‌های اخیر هم از جنبه نظری و هم از بعد عملی بسیار مورد توجه بوده است. بسیاری از جوامع تلاش می‌کنند تا به منظور دستیابی به پایداری، اثربخشی سیاست‌ها و توسعه همه‌جانبه، حس مشارکت، مشورت و گفت‌وگو را میان شهروندان تقویت کنند. دیدگاه‌های متفاوتی در مورد امکانات و محدودیت‌های این طرز تفکر وجود دارد. نظریه‌های برنامه‌ریزی با پیش‌زمینه حمایت از دموکراسی مشارکتی همواره در تقابل با دیدگاه گروهی قرار دارد که بر نیمه تاریک برنامه‌ریزی و تمرکز قدرت تأکید می‌ورزند (Brownill & Carpenter, 2007, 401). دوتوکویل^۱ مشارکت را وجهی ضروری در جوامع شهری می‌داند و بر این باور است که سنت مشارکت، جامعه شهری را زنده نگاه می‌دارد و پیوندهای اجتماعی را محکم‌تر می‌سازد. رابرت پاتنام^۲ از دیگر مدافعان سرسخت این ایده است که مشارکت، منجر به مردم‌سالاری و در نتیجه جامعه‌ای بهتر می‌گردد. وی معتقد است که مشارکت تأثیری غیرمستقیم بر مردم‌سالاری خواهد داشت، زیرا مردم از طریق مشارکت می‌آموزند که چگونه شهروند باشند و به چه شکل با یکدیگر تعامل یا روابط متقابل برقرار کنند. با اینکه هنوز مشخص نیست چه چیز پایه‌گذار جامعه شهری است و آیا مشارکت به هر شکل و در هر سطحی به ارتقای مردم‌سالاری و جامعه شهری می‌انجامد و یا برخی از اشکال آن می‌تواند مهم‌تر باشد، ولی مسلم است که مشارکت در زندگی عمومی یکی از مهم‌ترین عوامل پایه‌گذار جوامع شهری شناخته می‌شود (Wallace & Pichler, 2008). پژوهش حاضر می‌کوشد تا از طریق مطالعه متون مرتبط به معرفی سطوح گوناگون مشارکت و تکنیک‌های مؤثر در هر یک از این سطوح بپردازد. این مقاله به منظور دستیابی به هدف مذکور، در پنج بخش تدوین شده است. بخش اول به ارائه مهم‌ترین تعاریف مشارکت اختصاص دارد. در بخش دوم هدف از طرح‌ریزی برنامه مشارکتی آمده است. در بخش سوم مهم‌ترین نظریه‌ها در زمینه سطوح مشارکت ارائه شده است. سرانجام در بخش چهارم، به دسته‌بندی‌های موجود از تکنیک‌های مشارکتی اشاره گردیده و برخی از مهم‌ترین آنها شرح داده شده است. در بخش جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نیز نتایج حاصل از کلیه مباحث بیان می‌شود و طبقه‌بندی ترکیبی از سطوح و تکنیک‌های مشارکت ارائه می‌گردد.

تعاریف مشارکت

کمیسیون اسکفینگتن در گزارش خود در سال ۱۹۶۹، برنامه‌ریزی را این‌گونه تعریف می‌کند: «برنامه‌ریزی حوزه‌ای است که نیازمند مشارکت است.»، زیرا: مردم باید انتخاب کنند که چه جامعه‌ای می‌خواهند و چگونه می‌خواهند آن را توسعه دهند. این امر بسیار اهمیت دارد که بدانیم می‌توانیم در جامعه خود تأثیر بگذاریم. در نتیجه شهرهایی که ما در آنها زندگی و کار می‌کنیم و می‌آساییم، در واقع منعکس‌کننده خواست‌ها و آرزوهای ما هستند (Simpson, 1997, 913).

تعاریف متعددی از مشارکت مردمی مطرح گردیده است که هر کدام به سطوح مختلفی از تأثیرگذاری شهروندان در فرایند برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی اشاره دارند. کانینگهام^۳ مشارکت شهروندی را فرایندی تعریف می‌کند که در آن افراد در تصمیم‌گیری‌های مربوط به جامعه، تمرین قدرت می‌کنند (Cave & Cullingworth, 2003, 28). سانوف^۴ معتقد است که مشارکت مردمی به معنای همکاری مردم در دنبال کردن اهدافی است که خود آن را تعریف کرده‌اند. از دیدگاه وی، مشارکت اجتماعی عبارت است از دخالت مردم در ایجاد و مدیریت محیط‌های طبیعی و مصنوع خود؛ و ارزش مشارکت اجتماعی در آن است که از مرزها و آموزه‌های حرفه‌ای سنتی عبور می‌کند. کنش مشارکت اجتماعی بر پایه این اصل قرار دارد که اگر شهروندان فعال باشند - به جای آنکه با آنان به عنوان مشتریان منفعل رفتار شود - و

در خلق و اداره محیط‌های طبیعی و مصنوع خود دخالت کنند، آنگاه محط دارای عملکرد بهتری خواهد بود (Sanoff, 2000).

از دیدگاهی دیگر، مشارکت مردمی را انگاشتی سیاسی دانسته‌اند و آن را درگیری همه افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و جوامع در فرایند برنامه‌ریزی تعریف کرده‌اند، به گونه‌ای که امکان اثرپذیری از برایندهای آن فرایند را داشته باشند. این تعریف با مشارکت غیرمستقیم نمایندگان انتخاب شده، یا افرادی که از سوی جامعه و وظیفه برقراری ارتباط با نهادهای رسمی را برای انتقال نیازها و اهداف جامعه دارند، متفاوت است. مشارکت مردمی به معنای میان‌کنش مستقیم در زمینه توسعه، بازبینی و اختیار برنامه‌ها و پیشنهادها بین برنامه‌ریزان و مراجع رسمی از یک سو، و افراد و گروه‌های متأثر از آن برنامه‌ها از سوی دیگر است.

در صوتی که تعریف مشارکت مردمی به «حق باخبر شدن و اظهارنظر» محدود شود، این تفسیری تنگ‌نظرانه از درگیری جامعه در فرایند تصمیم‌گیری است که بیشتر دلالت بر ارتباطات دارد تا مشارکت. به هر حال، با وجودی که ارتباط کارآمد میان جامعه و تصمیم‌گیرندگان را عنصری پایه در مشارکت برشمرده‌اند، مشارکت چیزی بیش از فرایند ارتباط تعریف شده است (دانشپور، ۱۳۸۷، ۳۳۷-۳۳۶). مشارکت مردمی را همچنین فرایند درگیر ساختن اعضای جامعه در فعالیت‌های مربوط به برنامه‌ریزی، تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری سازمان‌های مسئول تعریف کرده‌اند. این تعریف، که تعریفی عام از مشارکت مردمی است، در مقایسه با دیگر تعاریف، مخالفان کمتری دارد. این تعریف به خوبی می‌تواند تمایز میان مشارکت و محرومیت از مشارکت را، که به مدل‌های سنتی حکومت مربوط می‌شود که در آن سیاست‌گذاران منتخب عموماً با کمک متخصصان انتصابی خود وظیفه تعیین سیاست‌ها را بدون دخالت مردم بر عهده دارند، نشان دهد.

این تعریف از مشارکت بسیار وسیع و گسترده است و تفاسیر متفاوتی می‌توان از آن برداشت کرد، زیرا مردم ممکن است به شیوه‌های متفاوت و در سطوحی گوناگون در فرایند تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی دخالت داده شوند. در برخی موارد مردم فقط به صورت مشارکت‌کننده‌ای منفعل عمل می‌کنند و تنها دریافت‌کننده اطلاعاتی هستند که بدنه حکومت و مسئولان مدنظر دارند. در مواردی، مشارکت مردم به دریافت دیدگاه‌هایشان از طریق پرسشنامه محدود می‌گردد. در شرایطی نیز ممکن است مشارکت واقعی مردم از طریق شرکت نمایندگان آنها در فرایند تصمیم‌سازی محقق گردد. از دیدگاه عقلایی، تفاوتی مهم میان این شرایط وجود دارد که سبب می‌گردد مفهومی مانند مشارکت مردمی یا دخالت مردم و یا سایر مفاهیم نتوانند به خوبی بیانگر تمامی این شرایط باشند. بهترین شیوه، به‌کارگیری سه مفهوم متفاوت برای برجسته کردن این تمایزات است که در گذشته تحت عنوان مشارکت مردمی و با تکیه بر جریان اطلاعات میان مشارکت‌کنندگان و برنامه‌ریزان از آن استفاده می‌شد.

این مفاهیم عبارتند از:

- ارتباط مردمی^۵: جریان اطلاعات از سوی مسئولان به مردم بدون دریافت بازخوردهای مردم.
- مشورت با مردم^۶: جریان اطلاعات از سوی مردم به مسئولان. در این فرایند گفت‌وگوی رسمی میان مردم و مسئولان وجود ندارد.
- مشارکت مردمی: تبادل اطلاعات میان مردم و مسئولان. درجاتی از گفت‌وگو (عموماً در قالب گروه‌هایی) در این فرایند اتفاق می‌افتد که نمایندگانی از هر دو گروه در نسبت‌های مختلف را شامل می‌شود (Rowe & Frewer, 2005, 253-254).

هدف از طرح‌ریزی هر برنامه مشارکتی چیست؟

هدف از به‌کارگیری مشارکت می‌تواند خلق ایده‌های جدید، تعیین شیوه‌های برخورد، انتشار اطلاعات و اطلاع‌رسانی، رفع و حل مغایرت‌ها، ارزیابی ایده‌ها، مرور طرح‌ها و پیشنهادهای و یا صرفاً سوپاپ اطمینانی برای کنترل احساسات سرخورده و رانده شده مردم باشد (Sanoff, 2000, 9).

غالباً اهداف گوناگونی در توجیه مشارکت ذکر می‌شود. نخست آنکه تصمیم‌سازان از خواست‌ها و نیازهای مردم آگاه می‌شوند و در نتیجه این آگاهی، نظریات مردم تا حدودی در تصمیم‌هایشان انعکاس می‌یابد. دومین هدف، ارتقای تصمیمات از طریق همکاری مردمی است که عموماً اطلاعات محلی خوبی در مورد مسائل مختلف دارند. سومین هدف، ارتقای برابری و عدالت در جامعه است. چهارمین هدف، مشروعیت بخشیدن به تصمیمات است. اگر برنامه‌ریز بتواند بگوید «ما جلسه‌ای عمومی برگزار کردیم و در آن نظر صدها نفر را که می‌خواستند فرصتی برای بیان خواسته‌های خود داشته باشند بررسی کردیم»، آن‌گاه تصمیم‌های گرفته شده، دست‌کم از بعد نظری دموکراتیک و مشروع خواهند بود. آخرین هدف این است که مشارکت چیزی است که عموماً برنامه‌ریزان بنابر الزامات قانونی از آن استفاده می‌کنند (Innes & Booher, 2004, 422-423).

اهداف مشارکت در زمان‌ها و شرایط گوناگون متفاوت است. اگر تفاوت در انتظارات به خوبی درک نشود، واقعیت اهداف روشن نخواهد بود و انتظارات کسانی که مشارکت داشته‌اند برآورده نخواهد شد و در نتیجه آنان سرخورده و ناامید خواهند شد.

سطوح مشارکت مردمی

مشارکت مردمی در زمره ارزش‌های بنیادی و بخش ضروری در مردم‌سالاری واقعی و کارآمد است. از اصول برنامه‌ریزی دموکراتیک، دادن قدرت و اختیار به شهروندان است تا بتوانند در محیط پیرامون خود تأثیرگذار باشند. اغلب جوامع دموکراتیک این حق را برای شهروندان‌شان قائل هستند که آگاه شوند، مورد مشورت قرار گیرند و در شرایطی که برای آنان فراهم شده است عقاید خود را درباره موضوعاتی که زندگی آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بیان کنند. عموماً دو نوع تفکر در مورد چگونگی مشارکت مردمی در فرایندهای دموکراتیک وجود دارد (Fookes, 1996, 20):

دموکراسی مشارکتی: این دموکراسی از مشارکت شهروندان فعال و آگاه در بالاترین سطح حمایت می‌کند. این امر از طریق تفویض قدرت و اختیار به شهروندان و فراهم ساختن فرصت مشارکت در بازآفرینی و مدیریت محیط محقق می‌گردد.

دموکراسی نمایندگی: این نوع دموکراسی تأکید بر نقش محدود شهروندان دارد. در این سطح، شهروندان از طریق انتخاب رهبران و نمایندگان‌شان قادر به مشارکت خواهند بود.

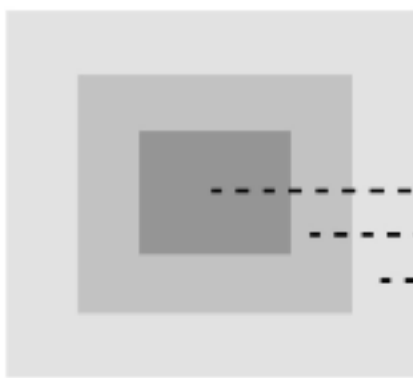
مرور متون مشارکت بیانگر سطح‌بندی‌های گوناگونی از مشارکت است که در ادامه به مهم‌ترین این الگوها اشاره خواهد شد:

- **بسته مشارکت:** در سطح‌بندی ساده، چارچوب مشارکت در سه بخش انتشار اطلاعات، جمع‌آوری اطلاعات / دریافت بازخوردها و روابط متقابل میان مردم و برنامه‌ریزان ترسیم‌شده است. در جمع‌بندی کلی می‌توان مفاهیم مذکور را در دیاگرامی ساده نمایش داد (شکل ۱). هر چند این اختصار ممکن است موجب تحریف محتوا گردد اما به خوبی می‌تواند نمای کلی این چارچوب را نمایش دهد. بدیهی است دستیابی به بخش‌های درونی این دیاگرام مستلزم عبور از بخش‌های بیرونی است و روابط متقابل میان برنامه‌ریزان و مردم تنها زمانی محقق می‌گردد که فرایند تبادل اطلاعات به خوبی صورت گرفته باشد.

جدول ۱. چارچوب کلی مشارکت مردمی

انتشار اطلاعات	
چه کسانی باید مطلع شوند؟	چه اطلاعاتی؟
<ul style="list-style-type: none"> ▪ گروه‌های منتخب اصلی، مانند بدنه اصلی مردم یا گروه‌های مهم تجاری ▪ گروه‌های منتخب فرعی و کوچک‌تر، مانند گروه‌های ذی‌نفع محلی ▪ عموم مردم 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ اطلاعات در مورد تصمیماتی که پیش‌تر از این گرفته شده‌اند. ▪ اطلاعات در مورد گفت‌وگوهای صورت گرفته پیرامون موضوع. ▪ حکومت باز: تمامی اطلاعات آزادانه در دسترس قرار می‌گیرند.
جمع آوری اطلاعات/دریافت بازخوردها	
به حرف چه کسانی باید گوش داد؟	چه اطلاعاتی؟
<ul style="list-style-type: none"> ▪ گروه‌های منتخب اصلی، مانند بدنه اصلی مردم یا گروه‌های مهم تجاری ▪ گروه‌های منتخب فرعی و کوچک‌تر، مانند گروه‌های ذی‌نفع محلی ▪ عموم مردم 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ اطلاعاتی در مورد حقایق فیزیکی (اطلاعات اصلی پروژه) مانند اطلاعات آماری ▪ اطلاعات در مورد تصمیم‌های گرفته شده بخش خصوصی و گروه‌های مردمی ▪ اطلاعات در مورد دیدگاه‌ها و نظریات مردم
روابط متقابل برنامه‌ریزان و مردم	
منظور از مردم چه کسانی هستند؟	چگونه رابطه‌ای؟
<ul style="list-style-type: none"> ▪ گروه‌های منتخب اصلی، مانند بدنه اصلی مردم یا گروه‌های مهم تجاری ▪ گروه‌های منتخب فرعی و کوچک‌تر، مانند گروه‌های ذی‌نفع محلی ▪ عموم مردم 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ از طریق مناظرات گسترده - به طور مثال، به کمک انتشار اطلاعات بیشتر ▪ از طریق درگیر ساختن گروه‌های منتخب - به طور مثال، گروه‌های تحقیق برای گروه‌های ذی‌نفع ▪ از طریق تشویق و حمایت مردم

منبع: Hampton, 1977, 31

شکل ۱. بسته مشارکت مردمی

منبع: Hampton, 1977, 32

ویلیام همپتون^۹ به کمک این چارچوب ارائه شده، سه الگوی مناسب و معقول از چگونگی دخالت و مشارکت مردم در فرایند برنامه‌ریزی ارائه می‌دهد. چه‌بسا مدل اول را نتوان مدل مشارکتی تلقی کرد، اما مدل دوم شیوه‌ای است که برنامه‌ریزانی که با محدودیت منابع مواجه‌اند، یا برنامه‌ریزان محتاطی که

احساس می‌کنند مشارکت انبوه مردم وهم و خیال است، از آن استفاده می‌کنند. در مقابل این دو مدل، مدل سوم رهیافتی است که به مردم‌سالاری مشارکتی می‌انجامد (Hampton, 1977, 33).

الگوی یک

- الف: انتشار اطلاعات در مورد تصمیم‌های گرفته شده، به منتخبان اصلی؛
 ب: دریافت بازخوردها در مورد تصمیم‌های گرفته شده از منتخبان اصلی؛ و
 ج: تشویق تعامل میان برنامه‌ریزان و مردم، از طریق گفت‌وگوهای گسترده با منتخبان اصلی.

الگوی دو

- الف: انتشار اطلاعات در مورد مباحث صورت گرفته به منتخبان فرعی؛
 ب: دریافت بازخوردها در مورد دیدگاه‌ها و نظریات مردم از منتخبان فرعی؛ و
 ج: تشویق تعامل میان برنامه‌ریزان و مردم، به وسیله درگیر ساختن گروه‌های منتخب فرعی از طریق گروه‌های تحقیق.

الگوی سه

- الف: انتشار تمامی اطلاعات و جریان آزاد اطلاعات برای عموم؛
 ب: دریافت بازخوردها در مورد نگرش‌ها و نظریات از عموم مردم؛ و
 ج: تشویق تعامل میان برنامه‌ریزان و مردم با نزدیک شدن به عموم مردم.

• **نردبان مشارکت:** از مشهورترین نظریه‌ها در زمینه مشارکت مردمی، نظریه نردبان مشارکت شری ارنشتاین است که در اواخر دهه ۱۹۶۰ مطرح گردیده است. وی مشارکت مردمی را در هشت درجه یا سطح تعریف کرده است که طیفی از فریب‌کاری تا اختیار کامل شهروندان را در بر می‌گیرد (Arnstein, 1969). با این حال، انتقاداتی به این نظریه وارد است و عده‌ای بر این باورند که این نظریه به دلیل تعریف رابطه‌ای سلسله‌مراتبی میان سطوح گوناگون مشارکت در زمینه برنامه‌ریزی کارایی ندارد؛ زیرا تجربه ثابت کرده است که برنامه مشارکت مردمی ممکن است دربرگیرنده عناصری از بخش‌های گوناگون گونه‌شناسی ارنشتاین باشد و عوامل مختلف ممکن است در این فرایند در سطوح گوناگون قرار گیرند. بنابراین بسیار دشوار است که هر برنامه مشارکتی مشخص را بتوان در قالب رابطه‌ای سلسله‌مراتبی ارائه کرد (Hampton, 1977, 32).

جدول ۲. نردبان مشارکت شری ارنشتاین

درجات قدرت	نوع و سطح دخالت شهروندان	پله‌های نردبان مشارکت شهروندی
محرومیت از مشارکت	تشکیل کمیته‌های فرمایشی	فریب‌کاری Manipulation
	آموزش، درمان شهروندان به وسیله صاحبان قدرت	درمان Therapy
مشارکت جزئی	تعیین حقوق شهروندان	اطلاع‌رسانی Informing
	دیدگاه‌های شهروندان شنیده می‌شود ولی لزوماً ممکن است مورد توجه قرار نگیرد	مشاوره Consultation
قدرت شهروندان	پیشنهاد‌های شهروندان دریافت می‌شود ولی الزاماً بر اساس آن عمل نمی‌شود	آرامش بخشیدن Placation
	پذیرش مصالحه و برقراری توازن	شراکت Partnership
	قدرت مدیریت در تمام یا بخشی از برنامه، به شهروندان داده می‌شود	قدرت تفویضی Delegated Power
	—	اختیار شهروندان Citizen Control

منبع: Fookes, 1996, 22 & Arnstein, 1969, 217

- **گستره چهارسطحی برنز^{۱۰}** (۱۹۷۹): برنز مشارکت را در چهار سطح یا «مهارت» طبقه‌بندی کرده است (Sanoff, 2000, 10-11):

آگاهی‌رسانی: این سطح شامل کشف و بازکشف حقایق محیط و شرایط است تا هر کس که در این فرایند مشارکت می‌کند با زبانی مشترک بر پایه مهارت‌ها در زمینه‌ای که تغییرات پیشنهاد شده است، سخن بگوید.

ادراک: این سطح، نتیجه آگاهی‌رسانی از شرایط به منظور فهم آن و نتایج فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن است. این بدان مفهوم است که مردم با یکدیگر صحبت و مشورت می‌کنند و بنابراین، ادراک اهداف و انتظارات همه مشارکت‌کنندگان، به جای برنامه‌های پنهانی که عموماً موجب مختل شدن پروژه در درازمدت می‌شود، به منبعی برای برنامه‌ریزی بدل می‌گردد.

تصمیم‌سازی: در این مرحله، مشارکت‌کنندگان براساس دو مرحله آگاهی‌رسانی و ادراک، شروع به آفریدن طرح‌های فیزیکی واقعی براساس اولویت‌های‌شان می‌کنند تا متخصصان با تلفیق گزینه‌ها به برنامه و طرح نهایی دست یابند.

اجرا: بسیاری از طرح‌ها و برنامه‌های جامعه‌محور در همان مراحل آگاهی‌رسانی یا ادراک و تصمیم‌سازی متوقف می‌شوند، که این همان علت عدم موفقیت بسیاری از این طرح‌هاست، زیرا درست زمانی که مردم می‌توانند مهم‌ترین نقش را ایفا کنند کنار گذاشته می‌شوند. این در حالی است که مردم باید در تمامی طول فرایند مشارکت داشته باشند، مسئولیت بپذیرند و همپای متخصصان به ایفای نقش بپردازند تا پروژه به نتیجه مطلوب دست یابد.

- **گستره دوسطحی دشلر و سوک^{۱۱}** (۱۹۸۵): دشلر و سوک، طبقه‌بندی این دوسطحی را در زمینه مشارکت ارائه می‌کنند (Deshler & Sock, 1985):

جدول ۳. سطوح مشارکت

شبه مشارکت	
این سطح شامل آگاهی دادن، درمان و فریب است.	Domestication مطیع‌سازی
این سطح شامل تسکین مردم و مشورت با آنان است.	Assistencialism یاری و همکاری
مشارکت واقعی	
این سطح شامل مشارکت و تفویض قدرت است.	Cooperation همکاری کردن
این سطح به معنای دادن اختیار کامل به شهروندان است.	Citizen Control نظارت شهروندی

منبع: Deshler & Sock, 1985

مشارکت شهروندان در جایی که کنترل پروژه را سرپرست پروژه برعهده دارد، در واقع همان شبه‌مشارکت است؛ به این مفهوم که در این سطح مردم را جمع می‌کنند تا تنها شنونده آنچه که قرار است برای آنان برنامه‌ریزی شود، باشند. مشارکت واقعی زمانی محقق می‌شود که قدرت نظارت بر اقدامات و تصمیمات، به مردم داده شود. تفاوت میان گونه‌های مشارکت بسیار مهم است، زیرا مشارکت نیازمند توجه عمیق به رفتارهای ارتباطی در طول فرایند است تا بتواند زمینه تبادل اطلاعات به‌وسیله همه مشارکت‌کنندگان را فراهم آورد.

- **زنجیره مشارکت مردمی:** مشارکت مردمی فرایندی است دربرگیرنده تبادل اطلاعات، مشاوره، تعهد، تصمیمات شراکتی و قدرت شراکتی. در این زنجیره نقش و میزان دخالت مردم در تصمیم‌سازی از

پایین‌ترین سطح (تبادل اطلاعات) تا بالاترین سطح (قدرت و اختیار) افزایش می‌یابد. میان هر یک از مراحل این فرایند نمی‌توان حد و مرز قطعی قائل بود. این سطوح با یکدیگر هم‌پوشانی دارند و هر سطح با توجه به سطوح دیگر شکل می‌گیرد.

جدول ۴. زنجیره مشارکت مردمی
افزایش میزان همکاری

تبادل اطلاعات Information Exchange	مشاوره Consultation	تعهد/گفت‌وگو Engagement/ Dialogue	تصمیمات شراکتی Shared Decisions	قدرت شراکتی Shared Jurisdiction
دادن اطلاعات و دریافت اطلاعات	من گوش می‌دهم و حرف می‌زنم؛ شما هم گوش کنید و حرف بزنید	ما صحبت می‌کنیم و یکدیگر را درک می‌کنیم	ما تصمیم می‌گیریم	ما مسئول و پاسخگو هستیم
هدف: افزایش آگاهی، آموزش، تبادل دیدگاه‌ها، تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری، ارتقای تصمیم‌سازی آگاهانه	هدف: ارتباط دوجانبه؛ دریافت نظریات، پیشنهادها و بازخوردها؛ بحث و گفت‌وگو در زمینه اولویت‌ها و افزایش آگاهی‌ها	هدف: جست‌وجوی عمیق درباره نظرات، پیشنهادها و علایق با تأکید بر خوب گوش دادن و فهم واقعی؛ جست‌وجو در زمینه ارزش‌ها و در برخی شرایط حرکت به سوی اجماع و توافق عمومی	هدف: تقسیم مسئولیت‌ها، تمرکززدایی از تصمیم‌سازی در سطوح مختلف اجتماع، انسجام، حل مغایرت‌ها، تخصیص بهینه منابع کمیاب، و مدیریت برنامه‌ها به شیوه‌ای که به ارزش‌های مردم احترام گذاشته و آن‌ها را منعکس سازد	هدف: تخصیص قانون‌مند قدرت؛ فهم، احترام و انعکاس ارزش‌های جامعه در تصمیمات؛ ایجاد فرصت‌هایی به‌منظور تمرکززدایی سیاسی

منبع: Smith, 2003, 36-37

شکل ۲. سطوح مشارکت
منبع: Delli Priscoli, 2003, 62

• گستره چهارسطحی پریسکولی: پریسکولی وجه تمایز شیوه‌های مشارکتی را در میزان تأثیرگذاری و سهم مشارکت‌کنندگان در تصمیم‌گیری‌ها می‌داند. درک این رابطه اهمیت فراوانی دارد، زیرا مدیریت انتظاراتی همه کسانی که در فرایند مشارکت حضور دارند، امری حیاتی است. نکته این نیست که همه تکنیک‌ها باید بر همه تصمیمات مؤثر باشند، زیرا این امر در اکثر موارد به وقوع نمی‌پیوندد. نکته این است که باید با شیوه‌هایی مناسب با رابطه و کار با مردم مشخص کرد البته این در صورتی است که قرار باشد فرصتی برای موفقیت در فرایند مشارکتی فراهم آید. پریسکولی مشارکت را در چهار سطح تعریف می‌کند (Delli Priscoli, 2003, 61):

۱. آگاهی در مورد تصمیمات؛
۲. شنیدن نظرهای پیش از تصمیمات؛

۳. تأثیرگذاری بر تصمیمات؛ و

۴. تصمیم‌سازی و موافقت با تصمیمات.

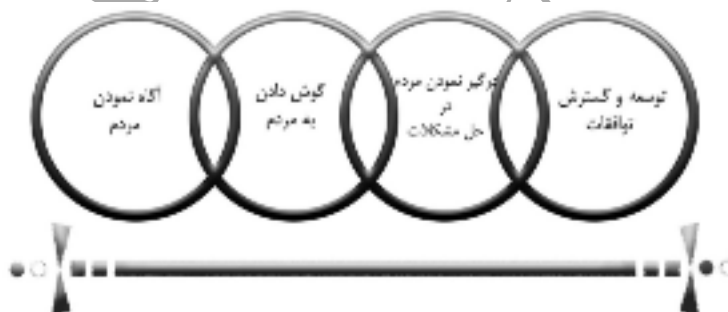
گستره پنج‌سطحی IAP2: انجمن بین‌المللی مشارکت مردمی، مشارکت را در پنج سطح، بدین شرح طبقه‌بندی می‌کند (<http://iap2.org/practitionertools/index.shtml> (accessed) (in2009.09.12)).

جدول ۵. گستره مشارکت IAP2
افزایش سطح تأثیرگذاری شهروندان

	آگاهی‌رسانی Inform	مشورت Consult	درگیر ساختن مردم Involve	همکاری با مردم Collaborate	توانمندسازی Empower
اهداف مشارکت	تأمین اطلاعات جامع و عینی به منظور کمک به مردم در فهم مشکلات، گزینه‌ها، فرصت‌ها و یا راه‌حل‌ها	گرفتن بازخوردها از مردم در زمینه تحلیل‌ها، آلترناتیوها و یا تصمیمات	کار مستقیم با مردم در تمام طول فرایند، به منظور دادن اطمینان به مردم که نگرانی‌ها و علایق آنها به شکلی مداوم در تمامی فرایند در نظر گرفته خواهد شد.	شریک بودن با مردم در تمامی ابعاد تصمیم‌گیری، شامل تکوین آلترناتیوها و تعیین راه‌حل‌های منتخب	دادن اختیار تصمیم‌سازی نهایی به مردم
تجهیزات مسئولان به مردم	۱: آگاه ساختن مردم	۱: آگاه ساختن مردم ۲: گوش کردن به نگرانی‌ها و خواست‌های مردم ۳: گرفتن بازخوردها	۱: کار مستقیم با مردم ۲: در نظر گرفتن دیدگاه‌ها و خواست‌های مردم در آلترناتیوها ۳: گرفتن بازخوردها	۱: در نظر گرفتن دیدگاه‌ها و ابداعات مردم در تدوین راه‌حل‌ها و گنجانیدن پیشنهادهای مردم در تصمیمات، در بیشترین حد امکان	۱: اجزای تصمیماتی که مردم گرفته‌اند

منبع: (<http://iap2.org/practitionertools/index.shtml> (accessed) (in2009.09.12))

- حلقه مشارکت: مشارکت را در عین حال به شکل ساده می‌توان چونان زنجیره‌ای در نظر گرفت که این حلقه‌ها را در بر می‌گیرد (Creighton, 2005, 9):

شکل ۳. حلقه مشارکت

منبع: Creighton, 2005, 9

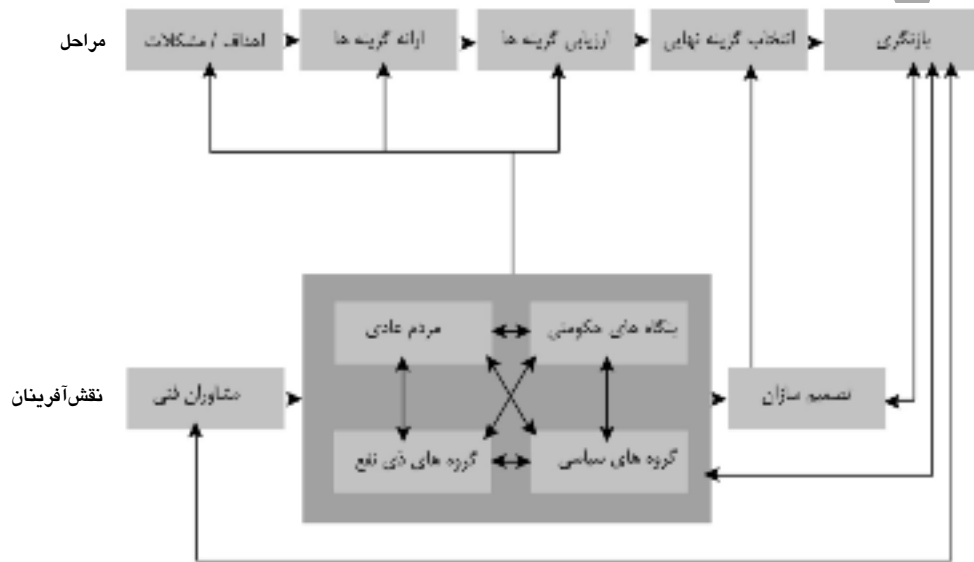
در مجموع می‌توان گفت که مشارکت واقعی، دخالت مستقیم مردم در فرایند تصمیم‌سازی است. در این سطح از مشارکت، شهروندان مستقیماً در تصمیماتی که با کیفیت و مسیر زندگی آنان سروکار می‌یابد، سهیم می‌گردند. تجربه نشان می‌دهد مردم زمانی حاضر به مشارکت می‌شوند که تغییرات روشن و شفاف باشند و مشارکت نیز زمانی دارای کارکرد مناسبی است که مستقیم و فعالانه باشد و افراد درگیر در آن با این حس مواجه شوند که مشارکت‌شان دستاوردی خواهد داشت و چنین نیست که این فرایند صرفاً به منظور گذاشتن مهر تأیید بر مقصود و هدف برنامه‌ریز یا طراح به‌وسیله مردم باشد (Sanoff, 2000, 13).

طبقه‌بندی تکنیک‌های مشارکت

تعیین سازوکار متناسب و انتخاب شیوه‌های مشارکتی صحیح در برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی، از سوی نیازمند داشتن شناختی عمیق از انواع تکنیک‌های موجود است و از دیگر سوی به ارائه تعریفی دقیق از اهداف و نقشی که برای مردم در این فرایند تعریف شده است، نیاز دارد. بنابراین در این بخش از نوشتار حاضر سعی خواهد شد ابتدا به این پرسش که در مورد چه مسائلی و در چه مرحله‌ای از تصمیم‌سازی، مشارکت مردمی مطلوب و پذیرفتنی است، پاسخ داده شود و سپس طبقه‌بندی‌ای از تکنیک‌های مشارکتی رایج در برنامه‌ریزی ارائه گردد.

مشارکت و مشورت با تمامی افراد در مورد تمامی مسائل نه مفید است و نه امکان‌پذیر. آنچه که در این میان اهمیت دارد، یافتن مجموعه‌ای از مسائل برخاسته از خواست‌های منطقی و قانونی است که منجر به سطح بالاتری از رضایت جامعه گردد. ونکرت^{۱۱} بر این باور است که سطوح بالاتر مشارکت الزاماً به رضایتمندی بیشتر جامعه و یا تصمیم‌سازی دموکراتیک‌تر نمی‌انجامد. او خاطر نشان می‌کند که بسیاری تلاش می‌کنند تا با پشتوانه سخنوری و اخلاق‌گرایی جبران مافات کنند ولی بیشتر آنها تجزیه و تحلیل علمی و تجربه عملی لازم برای اثبات فرضیات خود را ندارند. بدین ترتیب، این پرسش که تا چه میزان مطلوب و ممکن است که بتوان از سیستم دموکراسی نمایندگی به سوی دموکراسی مشارکتی حرکت کرد، بی‌پاسخ مانده است. مسائل بسیاری وجود دارند که نیازمند توجه مردم‌اند. موضوعات روزمره و عادی به مشارکت زیاد و مستقیم مردم نیاز ندارند، لیکن در موضوعات مهم و استراتژیک که عموماً تعارضاتی را میان خواست‌های گروه‌های مختلف به وجود می‌آورند، به مشارکت گروه‌های ذی‌نفع نیاز است. مشکل اصلی همانا تعریف مسائل استراتژیک و تعریف سازوکار مناسب رفع آنهاست.

تصمیم‌سازی از مراحل مختلفی تشکیل شده است که با کانال‌ها و روابط گوناگون به هم متصل شده‌اند. گروه‌های ذی‌نفع می‌توانند تأثیرات متفاوتی بر هر یک از مراحل بگذارند. بسیاری از کسانی که با نقش گسترده مردم در فرایند برنامه‌ریزی مخالف‌اند، پیشنهاد می‌دهند که تنها گروه‌هایی از مردم باید در تمامی مراحل مشارکت کنند. برخی نیز حضور و مشارکت مردم را در مراحل مهم‌تر از سایر مراحل می‌دانند، آن هم به‌ویژه در تعریف اهداف و معیارها، تهیه فهرستی از گزینه‌ها و بررسی تأثیرات بالقوه هر یک از آنها. نکته مهم دیگر انتخاب این است که مردم به‌طور یکسان باید در تمامی مراحل مشارکت داشته باشند، و یا چه گروه‌هایی باید در چه مرحله‌ای وارد شوند. مشکل دیگر چگونگی کنترل و ثابت نگه داشتن علایق و خواست‌ها، به‌ویژه زمانی است که فرایند برنامه‌ریزی طولانی می‌شود. شکل ۴ عملکرد نقش‌آفرینان مختلف را در فرایند تصمیم‌سازی نشان می‌دهد (Derrick Sewell & Coppock, 1977, 9).

شکل ۴. عملکرد نقش آفرینان مختلف در فرایند تصمیم‌سازی

منبع: Derrick Sewell & Coppock, 1977, 9

به منظور مشارکت مردم در بخش‌های مختلف فرایند برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی، تکنیک‌های گوناگونی وجود دارد که می‌توان آنها را در قالب دسته‌بندی‌های زیر ارائه کرد:

- **طبقه‌بندی سانوف:** سانوف تکنیک‌های مشارکتی را در پنج دسته اصلی طبقه‌بندی می‌کند (Sanoff, 2000):

- ۱: شیوه‌های آگاه‌سازی نظیر برگزاری نمایشگاه‌ها، رسانه‌های خبری و بازدیدهای پیاده؛
- ۲: شیوه‌های غیرمستقیم همچون پرسشنامه و نظرخواهی؛
- ۳: شیوه‌های تعامل گروهی مانند برگزاری کارگاه‌ها و جلسات مردمی؛
- ۴: شیوه‌های آزاد انعطاف‌پذیر نظیر تلویزیون مشارکتی و طراحی برگه نظرسنجی؛ و
- ۵: شیوه‌های طوفان ذهنی نظیر گالری، برگه‌های یادداشت، تکنیک گروه اسمی و فرایند رینگی.^{۱۳}

- **طبقه‌بندی دوسطحی:** کریتون و پریسکولی این تکنیک‌ها را در قالب تکنیک‌های آگاهی‌رسانی (نظیر نمایشگاه‌ها و ارائه عمومی طرح، گزارش بلند، فرستادن گزارش‌های مهم فنی یا مدارک مهم زیست‌محیطی، بسته‌های رسانه‌ای، کنفرانس خبری، خبرنامه، ضمیمه‌های روزنامه، تبلیغات، معرفی به گروه‌های شهروندی و فنی و مانند اینها) و تکنیک‌های مشارکتی (همچون گروه‌های مشاور، تابلوهای اعلانات کامپیوتری، گروه‌های متمرکز، خطوط مستقیم، مصاحبه، گردهمایی‌ها، استماع‌های عمومی، کارگاه‌ها، تلویزیون کابلی / تلویزیون مشارکتی، همه‌پرسی، نظرسنجی، گروه کار و جز اینها) تقسیم می‌کنند^{۱۴} (Delli Priscoli, 2003) و (Creighton, 2005). این طبقه‌بندی، رایج‌ترین شیوه دسته‌بندی تکنیک‌های مشارکتی است.

ARTS AND ARCHITECTURE

- طبقه‌بندی جردن و همکاران: طبقه‌بندی که جردن و همکارانش (۱۹۷۶) از شیوه‌های مشارکتی ارائه کرده‌اند، بدین شرح است (Pacione, 1988, 230):
 - ۱: شیوه‌های انتشار اطلاعات؛
 - ۲: شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات؛
 - ۳: شیوه‌های برنامه‌ریزی نوآورانه؛
 - ۴: شیوه‌های برنامه‌ریزی واکنشی؛
 - ۵: شیوه‌های تصمیم‌سازی؛ و
 - ۶: شیوه‌های پشتیبانی از فرایند مشارکت.

- طبقه‌بندی منطبق بر بسته مشارکت: تکنیک‌های مشارکت مردمی با توجه به سه هدف انتشار اطلاعات، دریافت اطلاعات و ارتقای تعامل میان برنامه‌ریزان و مردم، طبقه‌بندی‌شدنی است. بدیهی است که تأثیر هر یک از این تکنیک‌ها بر روی هر کدام از این اهداف متفاوت است (Hampton, 1977, 33). جدولی که تأثیر هر یک از این تکنیک‌ها را بر اهداف سه‌گانه پیش‌گفته نشان می‌دهد.

جدول ۶. رابطه میان تکنیک‌های مشارکتی و اهداف مشارکت

تکنیک	انتشار اطلاعات			دریافت بازخوردها			ارتقای تعاملات		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C
مشاهدات رفتاری و نگرشی						•			
ساختار سیاسی موجود			×			×			•
مطبوعات و دیگر رسانه‌های گروهی			•						×
چاپ و توزیع بروشور			•						×
چاپ گزارش‌های مفصل با جزئیات	•						×		
گزارش‌های تخصصی		•						×	
گروه‌های مشاور	×			•			×		
گردهمایی‌های دسته‌جمعی					×				
برگزاری نمایشگاه			•						
گروه‌های تحقیق					•				
جلسات مردمی		×	•			×			×
فرم‌های نظرخواهی						•			

منبع: Hampton, 1977, 35

- طبقه‌بندی انجمن مشارکت مردمی: طبقه‌بندی ارائه شده از سوی انجمن مشارکت مردمی، از بهترین و کامل‌ترین طبقه‌بندی‌های تکنیک‌های مشارکتی است که بدین شرح است
 (accessed) <http://iap2.org/practitionertools/index.shtml> (in2009.08.18):

۱: تکنیک‌هایی برای تبادل اطلاعات

- بانک اطلاعات^{۱۵}: نگهداری اطلاعات مربوط به طرح به‌منظور دسترسی علاقه‌مندان در کتابخانه‌ها، مدارس، تالارهای محله و دیگر مکان‌های عمومی.
- جلسات توجیهی / اطلاع‌رسانی^{۱۶}: برگزاری جلسات منظم با حضور گروه‌های شهروندی و اجتماعی و سازمان‌ها به‌منظور فراهم آوردن فرصتی برای آگاه ساختن و آموزش شهروندان. به‌طور معمول در این شیوه هر یک از گروه‌ها باید یک سخنگو داشته باشند.
- پیوست صورتحساب^{۱۷}: ارسال اطلاعات به همراه صورتحساب‌های ماهیانه مربوط به تأسیسات و تجهیزات شهری.
- تماس‌های اطلاعاتی اصلی^{۱۸}: در این تکنیک تماس‌هایی معین برای برقراری ارتباط با افراد و رسانه‌ها شناسایی می‌شود.
- پانل‌ها / میزگردهای تخصصی^{۱۹}.
- گزارش‌های بلند^{۲۰}: تهیه گزارش‌های متمرکز درباره کلیه موضوعات مرتبط با برنامه.
- کیوسک‌های اطلاعاتی^{۲۱}: ایجاد ایستگاه‌های اطلاع‌رسانی در مورد پروژه.
- خطوط مستقیم^{۲۲}: اختصاص خطوط تلفن برای شهروندان به‌منظور کسب اطلاعات از مسئولان تهیه طرح.
- ادارات پاسخگو^{۲۳}: اختصاص زمان مشخصی از اداراتی خاص به اطلاع‌رسانی و پاسخگویی به علاقه‌مندان.
- پست الکترونیکی^{۲۴}: تهیه لیستی از افراد و ارسال اطلاعات به آنان از طریق پست الکترونیکی.
- کنفرانس خبری^{۲۵}.
- ضمایم روزنامه^{۲۶}: این شیوه از راه‌های مناسب برای تبادل اطلاعات است، و این امکان را فراهم می‌آورد که علاوه بر شهروندان فعال و پیگیر همه افراد جامعه از برنامه آگاه شوند.
- بسته‌های رسانه‌ای^{۲۷}: شامل پوشه‌ای حاوی پاکت‌هایی با محتوای خلاصه‌ای از اطلاعات مربوط به پروژه است که در اختیار رسانه‌ها قرار می‌گیرد.
- تبلیغات چاپی^{۲۸}: نظیر تبلیغات پولی در روزنامه‌ها و مجلات.
- ابزارها و تکنیک‌های اطلاع‌رسانی چاپی^{۲۹}: مانند خبرنامه، بروشور، گزارش‌های پیشرفت کار و جز اینها.
- تماس‌های اطلاعاتی فنی^{۳۰}: امکان دسترسی به متخصصان و مسئولان پروژه را برای مردم و سازمان‌ها فراهم می‌آورد.
- گزارش‌های فنی^{۳۱}: اسناد فنی که یافته‌های حاصل از تحقیقات و سیاست‌گذاری را گزارش می‌دهد.
- سایت اینترنتی^{۳۲}: ارائه اطلاعات مرتبط با پروژه در وبسایت‌های طراحی‌شده و امکان ارتباط با دیگر سایت‌ها.
- تلویزیون^{۳۳}: ارائه اطلاعات از طریق برنامه‌های تلویزیون.

۲: تکنیک‌هایی برای دریافت بازخوردها

- برگره‌های نظرخواهی^{۳۴}: فرم‌های پستی برای جمع‌آوری دیدگاه‌های مردم، خواست‌ها و نگرانی‌هایشان. این فرم‌ها را می‌توان از طریق پست الکترونیکی نیز در اختیار شهروندان قرار داد. افزون بر آن، قراردادن این فرم‌ها در سایت مربوط به پروژه نیز می‌تواند مؤثر باشد.
- نظرسنجی‌های کامپیوترمحور.^{۳۵}
- استفاده از افراد تسهیل‌گر جامعه محلی^{۳۶}: استفاده از افراد صاحب صلاحیت محلی برای پیشبرد اهداف پروژه.
- روش دلفی^{۳۷}: شیوه‌ای برای رسیدن به توافق عمومی، بدون نیاز به تعامل چهره به چهره افراد.
- نظرخواهی فردی^{۳۸}: گروه‌های متمرکز فردی با پرسشنامه‌هایی استاندارد برای بیان اولویت‌ها.
- مصاحبه^{۳۹}: انجام مصاحبه‌های فردی با افراد ذی‌نفع برای به‌دست آوردن اطلاعات لازم دربارهٔ پروژه.
- نظرسنجی از طریق پست الکترونیکی و پرسشنامه^{۴۰}: پست الکترونیکی پرسشنامه‌ها به شکل تصادفی برای افراد به‌منظور دستیابی به نتایج مورد نیاز.
- نظرسنجی تلفنی^{۴۱}: برقراری تماس‌های تصادفی به‌منظور دستیابی به نظر و دیدگاه‌های مردم و نتایج مورد نیاز.

۳: تکنیک‌هایی برای جمع کردن مردم در کنار هم

- گپ‌های دوستانه^{۴۲}: گپ‌های دوستانه و عصرنشینی‌ها - جلسات غیررسمی با گروه‌های کوچک در خانه‌ای خصوصی - در برخی موارد حتی از جلسه‌های بزرگ عمومی نیز مؤثرترند.
- خانه‌پاز^{۴۳}: رویدادی غیررسمی است که همه مردم به آن دعوت می‌شوند. این شیوه، فرصتی را فراهم می‌آورد که مشارکت‌کنندگان از غرفه‌ها بازدید کنند، با متخصصان به گفت‌وگو بپردازند، در بحث‌های گروهی شرکت کنند و یا تنها به شکل غیررسمی و خودمانی به تعامل با دیگر شرکت‌کنندگان بپردازند.
- دادرسی عمومی^{۴۴}: جلسه‌ای نسبتاً رسمی که مردم در آن بیانیه‌های اداری مربوط به اوضاع و مطالبات خود را مطرح می‌سازند.
- همایش^{۴۵}: جلسه و یا کنفرانسی به‌منظور بحث در مورد موضوعی مشخص با چندین سخنگو.
- برگزاری نمایشگاه^{۴۶}: برگزاری نمایشگاه با فعالیت‌هایی گوناگون به منظور کسب اطلاعات لازم برای پروژه و افزایش آگاهی عمومی.
- جلسات عمومی^{۴۷}: جلساتی بزرگ و سازمان‌یافته با حضور گروه‌های گسترده مردمی که در آن معمولاً اطلاعاتی در مورد پروژه ارائه می‌گردد و سپس به مردم فرصت طرح پرسش‌ها و ارائه نظرها و دیدگاه‌ها داده می‌شود.
- جلسات وب‌محور^{۴۸}: برگزاری جلسات از طریق دنیای مجازی.
- جلسات شهری^{۴۹}: جلسات عمومی بزرگ که در آن تمامی افراد فرصتی یکسان برای ارائه عقایدشان دارند. این جلسات در مقایسه با جلسات گفت‌وشنود، رسمیت کمتری دارند.
- گروه‌های کار و کمیته‌های تخصصی^{۵۰}: گروهی از متخصصان و یا نمایندگان گروه‌های ذی‌نفع، که برای انجام فعالیتی خاص شکل می‌گیرد.

- برگزاری کارگاه^{۵۱}: جلسات مردمی غیررسمی که ممکن است شامل ارائه اطلاعات و یا نمایشگاه باشد و عموماً با تعامل میان گروه پایان می‌یابد.
- جلسات فضای باز^{۵۲}: شرکت‌کنندگان موضوعات خود را پیشنهاد می‌کنند و دیگران برحسب علاقه خود در این گردهمایی شرکت می‌کنند.
- تورها و سفرهای کاری^{۵۳}: برگزاری تور برای ذی‌نفعان اصلی، مسئولان انتخاب شده، اعضای گروه‌های مشاور و رسانه‌ها.
- گروه‌های مشاور در جریان^{۵۴}: گروهی از نمایندگان افراد ذی‌نفع هستند که مردم را به روند برنامه‌ریزی وارد می‌کنند. به علاوه، این گروه‌ها ممکن است اعضای از تیم پروژه و کارشناسان را نیز در اختیار داشته باشند.
- گفت‌وگوهای گردشی^{۵۵}: برگزاری جلساتی بدون رئیس، که مشارکت فعال در آن شبیه سازی می‌شود.
- کافه‌های جهانی^{۵۶}: برگزاری گفت‌وگوهای همزمان پیرامون پرسش‌های از پیش تعیین شده. شرکت‌کنندگان در طول جلسه میزهایشان را تغییر می‌دهند و می‌کوشند تا در مورد هر پرسش زمینه‌های مشترک بیابند.
- فرایند تنگ ماهی^{۵۷}: جلسه‌ای که در آن تصمیم‌گیران اصلی فعالیت خود را در تنگ ماهی (فضایی قابل رؤیت) انجام می‌دهند تا مردم به راحتی نظاره‌گر فرایند مشورتی آنان باشند.
- کنفرانس‌های تحقیق آینده^{۵۸}: تمرکز بر موضوعات آینده.
- گفت‌وگوهای متمرکز^{۵۹}: رویکردی ساختاری برای تحقیق در مورد مسائل و موضوعات چالش‌برانگیز و دشوار، با استفاده از پرسش‌هایی که در چهار مرحله مطرح می‌شوند: ۱- عینی (بازنگری حقایق)؛ ۲- تأمل‌برانگیز (بازنگری واکنش احساسی)؛ و ۳- تفسیری (بازنگری معانی)؛ و ۴- ملاحظه عواقب آنی.
- چرخه مطالعه^{۶۰}: روند مشارکتی گسترده برای جلب مشارکت تعداد زیادی از گروه‌های کوچک برای ایجاد تغییر در جوامع خود.
- روند تحقیق تشویقی^{۶۱}: فرایندی نظام‌مند (سیستماتیک) است که از هنر و تمرین طرح پرسش و ساخت ارتباطات روایی بهره می‌گیرد تا سبب بروز تصور، خلاقیت و تعهد در افراد گردد.
- هیئت منصفه شهروندی^{۶۲}: گروه کوچکی از شهروندان عادی که با پرس‌و‌جو از شاهدان پیشنهادها و توصیه‌هایی ارائه می‌کنند که اجباری نیست و جنبه قانونی نیز ندارد.
- جلسات کامپیوترمحور^{۶۳}: جلسه‌هایی با ابعاد متفاوت که در آن شرکت‌کنندگان از کامپیوتر برای ثبت عقاید خود استفاده می‌کنند.
- گفت‌وگوهای مشورتی^{۶۴}: فرایند گفت‌وگوهای منظم که مردم را در قالب یک گروه گرد هم می‌آورد تا در مورد موضوعات سخت و پیچیده که در آن عدم اطمینان به راه‌حل‌ها وجود دارد، تصمیم‌گیری کنند. هدف این گفت‌وگوها یافتن زمینه‌های مشترک برای مسائل است.
- در ادامه، چک‌لیستی از مهم‌ترین تکنیک‌های مشارکتی در سه سطح پیشنهادی انجمن مشارکت مردمی ارائه می‌گردد^{۶۵} (International Centre for Municipal Development, 2003):

نام تکنیک		بانک اطلاعات	Resource Centre	سطح تأثیرگذاری تکنیک: اطلاع‌رسانی																																				
<p>معرفی تکنیک: در این شیوه، مکانی راحت و مناسب پیشنهاد می‌شود؛ یعنی جایی که مردم بتوانند از اقدامات و برنامه‌های پیشنهادی آگاه شوند. در اغلب موارد به کارکنان آموزش‌دیده‌ای نیاز است که بتوانند به پرسش‌های مردم پاسخ دهند. این شیوه به دلیل ماهیت غیررسمی و سهولت دسترسی، سازوکاری ارزشمند برای افزایش دانش مردم در زمینه مباحث مهم و آماده کردن آنها برای مراحل بعدی مشارکت است.</p>																																								
<p>مزایای تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> فراهم کردن فرصتی مناسب برای آگاه ساختن تعداد بیشتری از مردم. 		<p>محدودیت‌های تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> بازخوردها به تعداد افراد بازدیدکننده محدود می‌شود. هزینه بالای کارکنان و منابع مالی که وابسته به مدت زمان و تعداد بازدیدکنندگان است. 																																						
تصویر کلی تکنیک																																								
<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>۶ تا ۷ ماه</td> </tr> </tbody> </table>		کم	متوسط	زیاد															۶ تا ۷ ماه	<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>			کم	متوسط	زیاد															
کم	متوسط	زیاد																																						
		۶ تا ۷ ماه																																						
کم	متوسط	زیاد																																						
<p>تعداد مشارکت‌کنندگان</p> <p>توانایی در جذب مشارکت مردم</p> <p>اطلاعات کسب شده به‌وسیله مردم</p> <p>چارچوب زمانی مورد نیاز</p>																																								
<p>هزینه برگزاری</p> <p>هزینه کارکنان</p> <p>تخصص و مهارت مورد نیاز</p> <p>دانش مورد نیاز مشارکت‌کنندگان</p>																																								
نام تکنیک		انتشار اطلاعات (نشریه اطلاعات)	Information Publication	سطح تأثیرگذاری تکنیک: اطلاع‌رسانی																																				
<p>معرفی تکنیک: هر برنامه مشارکت مردمی موفق به واکنش آگاهانه مردم بستگی دارد. نشریه اطلاعات، اطلاعات ضروری را به شکلی خوانا و قابل فهم به مردم عرضه می‌کند که در نتیجه آن آگاهی مردم درباره اقدامات و پروژه‌های پیشنهادی افزایش می‌یابد.</p>																																								
<p>مزایای تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> اطلاع‌رسانی می‌تواند سبب ارتقاء و بهبود دیدگاه مردم به نقش خود در فرایند برنامه‌ریزی گردد. این شیوه، بر خلاف دیگر شیوه‌های مشارکتی، به مردم این امکان را می‌دهد تا به هر میزان که می‌خواهند و در شرایط راحت خانه خود به اطلاعات دسترسی یابند. این شیوه سبب بهبود روابط در اجتماع و کاهش بی‌اعتمادی مردم به مسئولان می‌گردد. 		<p>محدودیت‌های تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> افرادی که مسئولیت نوشتن در نشریه اطلاعات را دارند، باید تجربه کافی داشته باشند. هزینه هر نشریه اطلاعاتی، در صورتی که ناشر آن خارجی باشد، زیاد است. با اینکه شیوه یاد شده بهترین ابزار برای تبادل اطلاعات است، اما فرصت محدودی برای دریافت بازخوردها فراهم می‌آورد. 																																						
تصویر کلی تکنیک																																								
<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>۲ تا ۵ هفته</td> </tr> </tbody> </table>		کم	متوسط	زیاد															۲ تا ۵ هفته	<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>			کم	متوسط	زیاد															
کم	متوسط	زیاد																																						
		۲ تا ۵ هفته																																						
کم	متوسط	زیاد																																						
<p>تعداد مشارکت‌کنندگان</p> <p>توانایی در جذب مشارکت مردم</p> <p>اطلاعات کسب شده به‌وسیله مردم</p> <p>چارچوب زمانی مورد نیاز</p>																																								
<p>هزینه برگزاری</p> <p>هزینه کارکنان</p> <p>تخصص و مهارت مورد نیاز</p> <p>دانش مورد نیاز مشارکت‌کنندگان</p>																																								

شکل ۵. چکلیست «بانک اطلاعات» در سطح تأثیرگذاری «اطلاع‌رسانی»

نام تکنیک	نظرسنجی	Survey	سطح تأثیرگذاری تکنیک: دریافت بازخوردها																																													
<p>معرفی تکنیک: نظرسنجی، تکنیکی است که عموماً برای تبادل اطلاعات با مردم استفاده می‌شود. در این شیوه، علاوه بر تعریف و توضیح مسائل مربوط به اقدامات پیشنهادی و پروژه به مردم، با پاسخ‌هایی که مردم به پرسش‌های نظرسنجی می‌دهند، امکان دستیابی به اطلاعات خوبی در زمینه نظرها و دیدگاه‌های گروه زیادی از مردم برای برنامه‌ریزان فراهم می‌آید. این شیوه همچنین برای جمع‌آوری اطلاعات در مورد ویژگی‌های هر جامعه کاربرد دارد.</p>																																																
<p>مزایای تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> این تکنیک امکان جمع‌آوری نظر گروه گسترده و متنوعی از مردم را فراهم می‌آورد. این تکنیک به شکلی مؤثر امکان دریافت نظریات و خواست‌های اکثریت گروه‌های خاموش و فراموش شده مردم را فراهم می‌کند. 		<p>محدودیت‌های تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> نیاز به مصاحبه‌گرهای آموزش‌دیده. افراد پرسشگر باید مهارت کافی برای برقراری ارتباط و صحبت با مردم را داشته باشند. با توجه به شیوه انتخابی برای توزیع هزینه‌ها ممکن است افزایش یابد. 																																														
تصویر کلی تکنیک																																																
<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		کم	متوسط	زیاد																			<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		کم	متوسط	زیاد																					
کم	متوسط	زیاد																																														
کم	متوسط	زیاد																																														
<p>تعداد مشارکت‌کنندگان</p> <p>توانایی در جذب مشارکت مردم</p> <p>اطلاعات کسب شده به‌وسیله مردم</p> <p>چارچوب زمانی مورد نیاز</p>		<p>هزینه برگزاری</p> <p>هزینه کارکنان</p> <p>تخصص و مهارت مورد نیاز</p> <p>دانش مورد نیاز مشارکت‌کنندگان</p>																																														
<p>۳٫۵ تا ۴٫۵ هفته</p>		<p>۴ تا ۶ هفته</p>																																														
نام تکنیک	تابلوی اعلانات الکترونیکی	Electronic	سطح تأثیرگذاری تکنیک: دریافت بازخوردها																																													
<p>معرفی تکنیک: تابلوی اعلانات الکترونیکی از طریق اینترنت به کاربران این امکان را می‌دهد تا نظر خود را درباره موضوعاتی مشخص ارائه کنند و یا در مورد موضوعات مشخص با یکدیگر به گفت‌وگو بپردازند. این شیوه‌ای آسان است که به خوبی امکان تبادل اطلاعات و دریافت بازخوردها را برای افرادی که به اینترنت دسترسی دارند فراهم می‌آورد.</p>																																																
<p>مزایای تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> این تکنیک امکان تبادل اطلاعات، دیدگاه‌ها و نظریات را با کمترین هزینه فراهم می‌آورد. این شیوه، علاوه بر ارائه اطلاعات، امکان دریافت نظرها و پیشنهادها در مورد پروژه‌های پیشنهادی را فراهم می‌کند. 		<p>محدودیت‌های تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> این شیوه کاملاً به سطح فناوری در اختیار برنامه‌ریزان بستگی دارد. کارکنان باید تجربه کافی در زمینه کار با نرم‌افزار و سخت‌افزارهای مرتبط را داشته باشند. کارایی این شیوه به میزان دسترسی افراد جامعه به اینترنت محدود می‌شود. 																																														
تصویر کلی تکنیک																																																
<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		کم	متوسط	زیاد																			<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		کم	متوسط	زیاد																					
کم	متوسط	زیاد																																														
کم	متوسط	زیاد																																														
<p>تعداد مشارکت‌کنندگان</p> <p>توانایی در جذب مشارکت مردم</p> <p>اطلاعات کسب شده به‌وسیله مردم</p> <p>چارچوب زمانی مورد نیاز</p>		<p>هزینه برگزاری</p> <p>هزینه کارکنان</p> <p>تخصص و مهارت مورد نیاز</p> <p>دانش مورد نیاز مشارکت‌کنندگان</p>																																														
<p>۴ تا ۶ هفته</p>		<p>۴ تا ۶ هفته</p>																																														

شکل ۶. چک‌لیست «نظرسنجی» در سطح تأثیرگذاری «دریافت بازخوردها»

نام تکنیک	دادرسی عمومی	Public Hearing	سطح تأثیرگذاری تکنیک: تعامل گروهی																																																						
<p>معرفی تکنیک: این شیوه همانند جلسه مردمی است، با این تفاوت که نیازمند الزامات قانونی است که در آن اقدامات پیشنهادی و راه‌حل‌های ممکن ارائه و نظرها و بازخوردهای مردم دریافت شود. دادرسی عمومی، جلسه‌ای نسبتاً رسمی است که مردم در آن بیانیه‌های اداری مربوط به اوضاع و مطالبات خود را مطرح می‌سازند و گاه صرفاً از آن برای رفع الزامات قانونی استفاده می‌شود.</p>																																																									
<p>مزایای تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> این تکنیک نیازمند مهارت و منابع کم برای برنامه‌ریزی و مدیریت است. این تکنیک یکی از مناسب‌ترین تکنیک‌ها برای برقراری روابط متقابل میان گروه‌های بزرگ مردمی است. 	<p>محدودیت‌های تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> تعداد زیاد افراد بازدیدکننده در قالب رسمی موجب تقلیل روابط میان مسئولان و مردم و مانع مشارکت مؤثر مردم می‌شود. کاهش روابط چهره به چهره افراد و مسئولان سبب بی‌پاسخ ماندن پرسش‌های مردم و گاه مجادله میان آنان می‌گردد. این شیوه گاه به روابط خصمانه میان مردم و مسئولان می‌انجامد. 																																																								
تصویر کلی تکنیک																																																									
<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	کم	متوسط	زیاد																<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	کم	متوسط	زیاد																<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		کم	متوسط	زیاد															
کم	متوسط	زیاد																																																							
کم	متوسط	زیاد																																																							
کم	متوسط	زیاد																																																							
تصویر کلی تکنیک																																																									
<p>مزایای تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> ماهیت غیررسمی و دوستانه این شیوه فرصت تعامل، مباحثه و گفت‌وگوی مستقیم را به مردم می‌دهد. جو دوستانه این جلسه و زمان نسبتاً طولانی آن به مردم این آزادی عمل را می‌دهد که به هر میزان که تمایل دارند، مشارکت کنند. مسئولان فرصت آن را دارند تا با توجه به خواست‌ها و نگرانی‌های مردم بر اعتبار خود بیفزایند و اعتماد مردم را جلب کنند. 	<p>محدودیت‌های تکنیک</p> <ul style="list-style-type: none"> تحمیل هزینه بالا نمی‌توان مطمئن بود که اطلاعات به خوبی به مردم ارائه شده است. امکان محدود گشتن بازخوردهای مشارکت‌کنندگان به دلیل مطرح نشدن پرسش‌های مناسب. نگرانی از اینکه این شیوه به منظور دور نگه داشتن مردم از شنیدن دیدگاه‌های افراد مخالف با پروژه پیشنهادی، استفاده شود. 																																																								
تصویر کلی تکنیک																																																									
<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	کم	متوسط	زیاد																<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	کم	متوسط	زیاد																<table border="1"> <thead> <tr> <th>کم</th> <th>متوسط</th> <th>زیاد</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		کم	متوسط	زیاد															
کم	متوسط	زیاد																																																							
کم	متوسط	زیاد																																																							
کم	متوسط	زیاد																																																							

شکل ۷. چکلیست «دادرسی عمومی» در سطح تأثیرگذاری «تعامل گروهی»

AK

جمع‌بندی

مطالعات صورت گرفته بیانگر آن است که به‌کارگیری مشارکت مردمی در برنامه‌ریزی شهری، سطوح متفاوتی دارد و هر یک از این سطوح از طریق شیوه‌های گوناگون محقق می‌گردد. بنابراین شناخت سطوح و شیوه‌هایی که می‌تواند در دستیابی به هر یک از این سطوح مؤثر باشد، شرط لازم در هر برنامه مشارکتی موفق و کارآمد است. جدول ۷ جمع‌بندی الگوهای سطح‌بندی معرفی شده را براساس سطوح مشترک ارائه می‌دهد. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌گردد، در اکثر این الگوها آگاهی‌رسانی اولین سطح از مشارکت، و سطوح پایین‌تر از آن محرومیت از مشارکت است. همچنین در اکثر این الگوها از توانمندسازی و دادن قدرت کامل به شهروندان به عنوان بالاترین سطح از مشارکت یاد شده است؛ هر چند که برخی از آنها تصمیم‌سازی و رسیدن به توافق عمومی را بالاترین سطح مشارکت می‌دانند. علاوه بر آن، بررسی‌ها نشان‌دهنده آن‌اند که رفته‌رفته شکل سلسله‌مراتبی الگوها جای خود را به روابط زنجیره‌وار داده‌اند، به گونه‌ای که نظریه‌هایی مانند زنجیره مشارکت مردمی و حلقه مشارکت برخلاف نظریه سلسله‌مراتبی نردبان مشارکت، مشارکت را فرایندی زنجیره‌وار می‌دانند که میان مراحل مختلف آن نمی‌توان حد و مرز دقیقی قائل بود.

جدول ۷. ارائه خلاصه و جمع‌بندی سطوح مشارکت مردمی

	نردبان مشارکت	پسته مشارکت	دیدگاه برنز	دیدگاه دشلر و سوک	زنجیره مشارکت مردمی	دیدگاه پریسکولی	گستره پنج سطحی IAP2	حلقه مشارکت
محرومیت از مشارکت	فریب‌کاری			مطیع‌سازی				
	درمان							
مشارکت جزئی	اطلاع‌رسانی	انتشار اطلاعات	آگاهی‌رسانی		تبادل اطلاعات*	دانش در مورد تصمیمات	آگاهی‌رسانی	آگاهی‌رسانی
	مشاوره	دریافت	ادراک	یاری و همکاری	مشاوره	شنیدن دیدگاه‌های پیش از تصمیمات	مشورت	گوش دادن به مردم
	آرامش بخشیدن	بازخوردها					درگیر کردن مردم	درگیر کردن مردم
مشارکت واقعی	شراکت		تصمیم‌سازی		تعهد/ گفت‌وگو	تأثیرگذاری بر تصمیمات	درگیر کردن مردم	توافق عمومی
	قدرت تفویضی	تعامل مردم و برنامه‌ریزان	اجرا	همکاری کردن	تصمیمات شراکتی	تصمیم‌سازی و موافقت با تصمیمات	همکاری با مردم	
	اختیار شهروندان			نظارت شهروندی	قدرت شراکتی		توانمندسازی	

منبع: نگارندگان

جدول ۸ مبنای طبقه‌بندی شیوه‌های مشارکت مردمی

عنوان طبقه‌بندی	طبقات	مبنای طبقه‌بندی	جریان اطلاعات
طبقه‌بندی سانوف	۱: شیوه‌های آگاهی‌رسانی	ماهیت و کارکرد تکنیک‌ها	مردم → برنامه‌ریزان
	۲: شیوه‌های غیرمستقیم		مردم ← برنامه‌ریزان
	۳: شیوه‌های تعامل گروهی		مردم ↔ برنامه‌ریزان
	۴: شیوه‌های آزاد		مردم → برنامه‌ریزان یا مردم ← برنامه‌ریزان
	۵: طوفان ذهن		مردم ↔ برنامه‌ریزان
طبقه‌بندی دوسطحی (کریتون و پریسکولی)	۱: شیوه‌های آگاهی‌رسانی	نحوه جریان اطلاعات	مردم → برنامه‌ریزان
	۲: شیوه‌های مشارکتی		مردم ← برنامه‌ریزان یا مردم ↔ برنامه‌ریزان
طبقه‌بندی منطبق بر بسته مشارکت	۱: شیوه‌های انتشار اطلاعات	گستره مشارکت	مردم → برنامه‌ریزان
	۲: شیوه‌های دریافت بازخوردها		مردم ← برنامه‌ریزان
	۳: شیوه‌های ارتقای تعاملات		مردم ↔ برنامه‌ریزان
طبقه‌بندی انجمن مشارکت مردمی	۱: شیوه‌های تبادل اطلاعات	گستره مشارکت	مردم → برنامه‌ریزان
	۲: شیوه‌های دریافت بازخوردها		مردم ← برنامه‌ریزان
	۳: شیوه‌هایی برای جمع کردن مردم در کنار یکدیگر		مردم ↔ برنامه‌ریزان
طبقه‌بندی جردن ^{۶۶} و همکاران	۱: شیوه‌های انتشار اطلاعات	عملکرد	مردم → برنامه‌ریزان
	۲: شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات		مردم ← برنامه‌ریزان
	۳: شیوه‌های برنامه‌ریزی نوآورانه		مردم ↔ برنامه‌ریزان
	۴: شیوه‌های برنامه‌ریزی واکنشی		مردم ↔ برنامه‌ریزان
	۵: شیوه‌های تصمیم‌سازی		مردم ↔ برنامه‌ریزان
	۶: شیوه‌های پشتیبانی از فرایند مشارکت		—

منبع: نگارندگان

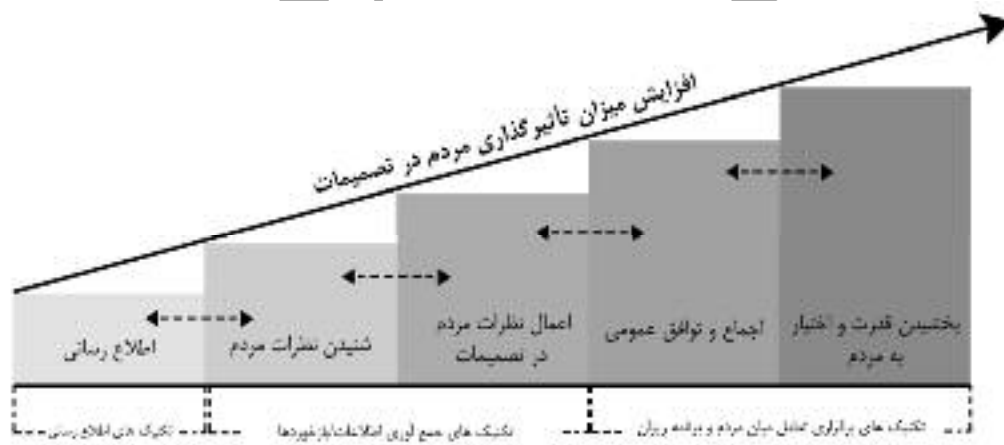
جدول ۸ نشان‌دهنده خلاصه‌ای از طبقه‌بندی‌های ارائه شده از تکنیک‌های مشارکت در برنامه‌ریزی شهری است. همان‌گونه که از این جدول پیداست، مبنای این طبقه‌بندی‌ها متفاوت‌اند؛ لیکن مسلماً یکی از کامل‌ترین و متداول‌ترین آنها طبقه‌بندی مبتنی بر سطوح و گستره مشارکت است که این امر بیش از پیش اهمیت شناخت سطوح مشارکت و شیوه‌های مؤثر هر یک از این سطوح را نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری

هدف مشارکت به شکل ساده شامل تبادل اطلاعات، رفع مغایرت‌ها و جبران کمبودهای طراحی و برنامه‌ریزی است. با کمک مشارکت، شهروندان به شکلی فعال در فرایند توسعه درگیر می‌شوند. اما همان‌طور که از تعاریف نیز مشخص می‌گردد، مشارکت معانی متفاوتی برای افراد گوناگون - و حتی گاه برای افرادی یکسان - دارد. این معانی به مسئله، زمان و شرایط سیاسی که در آن اتفاق می‌افتد بستگی دارد. افراد گوناگون ترجیح می‌دهند با توجه به شرایط، به شیوه‌هایی متفاوت مشارکت کنند. بنابراین مشارکت، مفهوم وابسته به متن و زمینه است که دارای انواع و سطوح متفاوتی از نظر شدت، گستره و تواتر است.

پژوهش حاضر کوشید تا ضمن معرفی مهم‌ترین نظریه‌های مربوط به سطوح گوناگون مشارکت و طبقه‌بندی تکنیک‌های مشارکت، دسته‌بندی‌ای تلفیقی از این تکنیک‌ها ارائه دهد. نتایج این نوشتار از آن رو اهمیت دارد که شناخت سطوح متفاوت مشارکت و تکنیک‌های مؤثر بر هر یک از این سطوح به برنامه‌ریزان این امکان را می‌دهد تا با استفاده از مؤثرترین تکنیک‌ها، میزان موفقیت و تحقق برنامه مشارکتی را به میزان زیادی افزایش دهند.

با توجه به مطالب ذکر شده، الگوی تلفیقی زیر را می‌توان برای طبقه‌بندی سطوح و تکنیک‌های مشارکت مردمی ارائه کرد:

شکل ۸ طبقه‌بندی تلفیقی سطوح و تکنیک‌های مشارکت مردمی

منبع: نگارندگان

ART

کادرنوشت^{۶۷}

همان گونه که در نتیجه‌گیری بدان اشاره شد، شناخت سطوح متفاوت مشارکت و تکنیک‌های مؤثر بر هر یک از این سطوح، میزان موفقیت و تحقق برنامه مشارکتی را تا حد زیادی افزایش می‌دهد. برای درک بهتر این موضوع در این کادرنوشت به نتایج تحقیقی که تأثیر شیوه‌های مشارکتی به کار رفته در سطح آگاهی‌رسانی را در بافت‌های فرسوده امامزاده عبدالله و نعمت آباد تهران نشان می‌دهد، اشاره خواهد شد.

به منظور پذیرش مشارکت در امر نوسازی بافت‌های فرسوده، سازمان نوسازی اقدام به تهیه طرح‌های منظر شهری و راه‌اندازی دفاتر نوسازی محلی در محله‌هایی از شهر تهران کرده است. در این تحقیق دو محله امامزاده عبدا... و نعمت‌آباد به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. حجم نمونه‌گیری در دو محله برای پیمایش با توجه به دو عامل درجه دقت مورد نظر و میزان تغییر در جمعیت بر حسب خصوصیات اصلی مورد مطالعه ۱۰۰ نمونه با سطح اطمینان ۹۰ درصد در هر یک از محله‌ها بوده است. در جمع‌بندی کلی می‌توان اقدامات صورت گرفته در دو محله را به‌منظور آگاهی مردم و ترغیب آنها به مشارکت، بدین شرح ارائه کرد:

۱. برگزاری کلاس‌های آموزشی به منظور درگیر ساختن گروه‌های سنی و جنسی مختلف و آگاهی‌رسانی غیرمستقیم از خطرهای بافت فرسوده و فواید نوسازی؛
۲. تهیه و توزیع بروشور و نصب بنرهای تبلیغاتی؛
۳. چاپ خبرنامه؛
۴. نمایش عمومی طرح از طریق برگزاری نمایشگاه؛
۵. استقرار دفتر محلی و ارتباط مستمر با مردم؛
۶. برگزاری جشن‌ها، مسابقات و مراسم عزاداری؛ و
۷. ارائه طرح برای گروه‌های منتخب مردمی.

محله امامزاده عبدا...

نتایج مطالعات در این محله بدین شکل است:

درصد	نتایج مطالعه
۷۷	میزان آگاهی پرسش‌شوندگان از قرارگیری محله در بافت فرسوده
۸/۸	نقش اقدامات دفتر نوسازی محله در آگاهی‌رسانی
۳۲/۴	میزان اطلاع ساکنان از استقرار دفتر محلی
۲۵	مخاطبان تکنیک‌های اطلاع‌رسانی

علاوه بر آن، نتایج مطالعات نشان می‌دهد که به ترتیب چاپ خبرنامه و توزیع بروشور و تکنیک برگزاری جلسات گروهی تأثیرگذارترین تکنیک‌ها در امر اطلاع‌رسانی در محله امامزاده عبدا... بوده‌اند.

محله نعمت‌آباد

نتایج مطالعات در این محله بدین شکل است:

درصد	نتایج مطالعه
۹۴/۸	میزان آگاهی پرسش‌شوندگان از قرارگیری محله در بافت فرسوده
۶۸	میزان اطلاع ساکنان از استقرار دفتر محلی

همچنین نتایج نشان می‌دهد که پر مخاطب‌ترین تکنیک‌ها در این محله به ترتیب برگزاری کلاس‌های آموزشی، توزیع بروشور و نصب بنر، برگزاری جشن‌ها و مسابقات، ارتباط مستمر دفتر محلی با مردم، چاپ و توزیع خبرنامه، نمایش عمومی طرح و در نهایت ارائه طرح‌هایی برای گروه‌های منتخب مردمی بوده است.

مقایسه این دو محله به خوبی نشان می‌دهد که هرچند تکنیک‌های به کار رفته در هر دو محله تقریباً یکسان بوده‌اند، ولی تفاوت‌های کوچکی نظیر استفاده از نیروهای محلی در تکمیل پرسشنامه‌ها، انتخاب مکان مناسب برای استقرار دفتر محلی، استمرار در چاپ و توزیع خبرنامه، به‌کارگیری ایده‌های جدید و نظایر اینها سبب موفقیت در محله نعمت‌آباد شده‌اند. این امر به خوبی بیانگر اهمیت شناخت سطوح مشارکت و شناخت صحیح شیوه‌های مشارکتی و انتخاب مناسب‌ترین شیوه با توجه به شرایط فرهنگی و بسترهای موجود است که می‌تواند سبب موفقیت یا شکست برنامه‌های مشارکتی شود.

1. De Tocqueville
2. Robert Putnam
3. Cunningham
4. Sanoff
5. Public Communication
6. Public Consultation
7. Participatory Democracy
8. Representative Democracy
9. William Hampton
10. Burns
11. Deshler & Sock
12. Wengert

۱۳. ن.ک. شرفی، مرجان و رشیدی‌فر فاطمه و برک‌پور، ناصر (۱۳۸۸) «مشارکت مردمی در تهیه طرح‌های ساماندهی و توسعه محله‌ای؛ نمونه موردی: محله امیرآباد - گل‌ها»، دوفصلنامه نامه معماری و شهرسازی، شماره دو، صفحات ۵۵-۳۵.

۱۴. ن.ک. دلی پریسکولی، جرمی (۱۳۸۶) «مشارکت مردمی در برنامه‌ریزی شهری»، ترجمه فاطمه رشیدی‌فر و مرجان شرفی، ماهنامه شهرداری‌ها، شماره ۸۳.

15. Information Repositories
16. Briefings
17. Bill Stuffers
18. Central Information Contacts
19. Expert Panels
20. Feature Stories
21. Information Kiosks
22. Hot Lines
23. Field Office
24. Email
25. News Conference
26. Newspaper Inserts
27. Press Releases
28. Print Advertisement
29. Printed Public Information Materials
30. Technical Information Contacts
31. Technical Reports
32. World Wide Web Sites
33. Television
34. Comment Forms
35. Computer-Based Polling
36. Community Facilitators
37. Delphi Processes
38. In-Person Surveys
39. Interviews
40. Mailed Surveys & Questionnaires
41. Telephone Surveys/Polls
42. Coffee Klatches - Kitchen Table Meetings
43. Open Houses
44. Public Hearing
45. Symposia
46. Fairs & Events
47. Public Meetings
48. Web-Based Meetings
49. Town Meetings
50. Task Forces - Expert Committee
51. Workshops
52. Open Space Meetings
53. Tours & Field Trips
54. On Going Advisory Groups
55. Revolving Conversations
56. World Cafes
57. Fish Bowl Processes
58. Future Search Conferences
59. Focused Conversations
60. Study Circle
61. Appreciative Inquiry Processes
62. Citizen Juries
63. Computer Assisted Meetings
64. Deliberative Dialogues

۶۵. چکلیست ارائه شده در این بخش برگرفته از یک برنامه مشارکتی در کشور کانادا است.

66. Jordan

۶۷. این پیرایند بخشی از نتایج مقاله زیر است:

شرفی، مرجان و رضایی، مجید (۱۳۸۹) *ارزیابی تأثیر شیوه‌های مشارکتی به کار رفته در آگاهی‌رسانی بر افزایش تمایل ساکنان بافت‌های فرسوده در امر نوسازی؛ موردپژوهی، محله امامزاده عبدا... و نعمت‌آباد، دومین همایش بافت فرسوده، شیراز.*

منابع

- شرفی، مرجان و رشیدی‌فر فاطمه و برکپور، ناصر (۱۳۸۸) «مشارکت مردمی در تهیه طرح‌های ساماندهی و توسعه محله‌ای؛ نمونه موردی: محله امیرآباد - گلها» دوفصلنامه نامه معماری و شهرسازی، شماره دو، صفحات ۳۵-۵۵.
- شرفی، مرجان و رضایی، مجید (۱۳۸۹) *ارزیابی تأثیر شیوه‌های مشارکتی به کار رفته در آگاهی‌رسانی، بر افزایش تمایل ساکنان بافت‌های فرسوده در امر نوسازی؛ مورد پژوهی، محله امامزاده عبدا... و نعمت‌آباد، دومین همایش بافت فرسوده، شیراز.*
- عدی دانشپور، زهره (۱۳۸۷) *درآمدی بر نظریه‌های برنامه‌ریزی با تأکید ویژه بر برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی.*
- Arnstein, Sherry (1969) "A Ladder of Citizen Participation", AIP Journal, 216-224.
- Brownill, Sue & Carpenter, Juliet (2007) Participation and planning; Dichotomies, Rationalities and Strategies for Power, TPR78, PP 401-428.
- Caves, Roger & Cullingworth, Barry (2003) Planning in the USA; Policies, Issues & Processes, Routledge.
- Creighton, James (2005) The Public Participation Handbook: Making better Decisions Through Citizen Involvement, John Wiley & Sone, San Francisco.
- Delli Priscoli, Jerme (2003) Participation Consensus Building and Conflict Management Training, UNESCO.
- Derrick Sewell, W.R. & Coppock, J.T. (1977) A Perspective on Public Participation in Planning, Public Participation in Planning, Edited by Derrick Sewell & Coppock, John Wiley & Sons Ltd, PP. 1 - 14.
- Deshler, D. & D. Sock (1985) "Community Development Participation, A Concept Review of the International Literature", Paper presented at the International league for social commitment in Adult Education, Ljungskile, Sweden.
- Fookes, Tom (1996) Public Participation & Consultation within the RMA Department of Planning, The University of Auckland.
- Hampton, William (1977) Research into Public Participation in Structure Planning, Public Participation in Planning, Edited by Derrick Sewell & Coppock, John Wiley & Sons Ltd , PP. 27 - 42.
- <http://iap2.org/practitionertools/index.shtml> (accessed in 2008.02.18)
- Innes, Judith and E. Booher, David (2004) "Reframing Public Participation, Strategies for the 21st Century", Planning Theory & Practice, Volume 5, No. 4, pp. 419-436.
- International Centre for Municipal Development (2003) Local Government Participatory Practices Manual, Federation of Canadian Municipalities.
- Pacione, Michael (1988) "Public Participation in Neighbourhood Change", Applied Geography, Vol. 8, 229-247.
- Rowe, Gene & J. Frewer, Lynn (2005), "A Typology of Public Engagement Mechanisms", Science Technology Human Values, Vol. 30, 251-290.
- Sanoff, Henry (2000) Community Participation Methods in Design and Planning, John Wiley & Sons, INC.
- Simpson, Brian (1997) "Towards the Participation of Children and Young People in Urban Planning and Design", Urban Studies Journal, Volume 34, 907-925.

- Smith, Bruce (2003) Public Policy and Public Participation Engaging Citizens and Community in the Development of Public Policy, BLSmith Groupwork Inc.
- Wallace, C. & Pichler, F. (2008) More Participation, Happier Society? A Comparative Study of Civil Society and Quality of Life, Springer Science & Business Media B.V.

ART University e-Journals
www.art.ac.ir